

3. Лескина С. В. Экстралингвистическая каузальность пейоративности фразеологизмов английского и русского языков // Вестник Башкирского университета. 2009. Т. 14. №3 с. 797 Режим доступа к статье: <http://www.bsunet.ru/vestnic/2009-3/17.doc>

4. The century dictionary an encyclopedic lexicon of the English language [Электронный ресурс] Vol. 1. – New York : by The Century Co, 1889. 1895. Режим доступа к статье: <http://archive.org>

5. The century dictionary an encyclopedic lexicon of the English language [Электронный ресурс] Vol. 7. – New York : by The Century Co, 1889. 1895 // Режим доступа к статье: <http://archive.org>

6. Oliphant, Laurence Narrative of the Earl of Elgin's mission to China and Japan, in the years 1857, '58, '59 [Электронный ресурс]. – Edinburgh, London : W. Blackwood and sons, 1859. 2 v. col. fronts., illus., plates (part col.) fold. maps. Режим доступа к статье: <http://archive.org>

УДК 008:21.009:801.56

Юрченко О.М.
(Харків, Україна)

БІБЛІЙНИЙ СИМВОЛІЗМ ЯК ЗАСІБ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАХИСТУ ТА КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті запропонований принципово новий ракурс осмислення біблійного символізму, зокрема біблеїзмів як лінгвокультурологічних одиниць, що мають не лише мовне наповнення, а й зберігають у часі інформацію культурного характеру.

Ключові слова: біблійний символізм, біблеїзм, асиметрія біблеїзмів, культурно-національна картина світу, мовна картина світу.

В статье предложен принципиально новый ракурс осмысления библейского символизма, в частности, библеизмов как лингвокультурологических единиц, которые имеют не только языковое наполнение, а и сохраняют во времени информацию культурного характера.

Ключевые слова: библейский символизм, библеизм, асимметрия библеизмов, культурно-национальная картина мира, языковая картина мира.

The article offers the new perspective of Biblical symbolism such as Biblical phrases and words as linguistic and cultural-logic units, which have not only linguistic meaning but also preserve cultural and national information in time continuum.

Key words: Biblical symbolism, Biblical lexical units, asymmetry of Biblical lexical units, cultural and national picture of the world, linguistic picture of the world.

Простір культури є поняттям багатомірним, зумовленим багатьма сферами й аспектами життєдіяльності людини. Автентичне розуміння культури того чи іншого народу залежить від ступеня збагнення його культурно-національної картини світу. І навпаки, неможливо зрозуміти етнос і особливо його культуру, не осягнувши мовної картини світу цього народу. Дана точка зору, що склалася на рубежі сторіч у лінгвокультурології – науці, що вивчає культуру на мовному матеріалі, поставила нові завдання та вимагає нових методик у підході до вивчення культури окремого народу і філософського осмислення ролі мовного знака в культурологічному аналізі.

Сучасні дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених у сфері філософського осмислення явищ культури демонструють значну увагу, що приділяється адаптивним процесам людського мислення, та пов'язують з ними потребу в символізації явищ навколишнього світу. Модель культури як символічної реальності виникла на початку ХХ ст. і була детально розроблена Е. Кассіером [1] і марбурзькою школою неокантіанства. Сама постановка питання у даній концепції не викликає протиріч, тому що в інтерпретації Е. Кассієра культура вбирає у свій історичний простір не речі у їхній прямій субстанціональності, а зміст цих речей. Посередником же речі, її заступником у сфері свідомості і духовної рефлексії виступають символи. *Символ*, у широкому значенні терміна, представлений як єдність означувального й того, що означається, постає як «розпредмечена» річ. Тому в культурному просторі перетворення світу речей здійснюється від змісту речі до її символу. Річ перетворюється на слово, стаючи значенневою універсалією мови, а згодом повертається до людини будучи вже символом. Ця діалектика символу і змісту, яка бачить у мові «місце зустрічі» з річчю, що перетворюється на символ, є фундаментальною основою вивчення культури на мовному матеріалі.

Однак, мова не відображає світ прямим чином. Як зазначає А. Вежицька, мова відображає безпосередньо нашу концептуалізацію світу [2: 28]. Отже, світ, що оточує людину, з'являється в мові лице через його відбиття в людській свідомості. Дане положення має вирішальне значення при визначенні поняття *мовна картина світу*. Мовні одиниці в даній системі є символічними репрезентантами концептуального змісту *культурно-національної картини світу*. Таким чином, мовні одиниці розглядаються як шлях проникнення не тільки в сучасне світосприйняття окремої нації, але і в світорозуміння наших предків.

Культурно-національна картина світу, яка включає як мінімум три основних компоненти: навколишню дійсність, її відображення в свідомості людей і власне мовний компонент, – залишає свій відбиток у кожній конкретній мові. Звідси виникають основні питання даного Дослідження: що в мовній картині світу зберігається від навколишньої дійсності, що від людської свідомості, а що від конкретної мови? Тобто, які об'єктивні і суб'єктивні чинники формують культурно-національну картину світу.

У наші часи при розв'язанні поставлених питань дослідник не обмежується методологією і термінологією гуманітарних наук, використовуючи в своїх дослідженнях терміни і методи інших наук. Вельми цікаво зазначити застосування Г. Гачевим терміна *матриця*, щодо чотирьох першоелементів-стихій, які мають «своїх представителів во всех сферах, вещах, науках, деятельности – ибо все сложное составляет из них гармонически в некое целое и самостоятельно способное бытовать» [3: 185]. Матриця уявляється

нами певним «культурним зрізом», тобто плоскістю, визначеною трьома точками огляду: *релігією*, яка заклала основний зміст буття в книгах Біблії; *ментальністю*, що містить у собі безліч компонентів у системі світогляду певного народу і *мовою*, як універсальним засобом відображення обох названих компонентів. Ця площинна фігура, трикутник, по суті, може стати об'ємною, якщо взяти четверту точку, як темпоральну, прив'язану до певного історичного періоду. Таким чином, створюється нове геометричне тіло - піраміда. Даний підхід дозволяє як розкласти на складові, так і сфокусувати в єдине ціле певне бачення світу крізь створену нами призму. Але виникає питання, яка культурна інформація складає плоскість певної матриці, або в прийнятій нами термінології культурно-національної картини світу: суто національна або загальнолюдська?

Історія цивілізації та писемності свідчить про те, що всі стародавні та переважна більшість нових систем письма створювалися в культурно-релігійних цілях. Це підтверджує й той факт, що Святе Письмо є однією з найбільш розповсюджених у світі текстів, які найчастіше читаються та промовляються. Святе Письмо увійшло в мову у вигляді прислів'їв, крилатих виразів, фразеологізмів, афоризмів, загальноприйнятих образів і символів та глибоко проникло у свідомість народів, які сповідують християнство, ставши надзвичайно стійкою частиною національно-культурної самосвідомості людини. Характерним, однак, є те, що сучасні люди найчастіше не усвідомлюють походження багатьох виразів, якими вирує мова, і не надають значення тому, що велика кількість сучасних сталих виразів має біблійне походження. Прикладами загальновідомих *біблеїзмів* у багатьох мовах християнського світу є крилаті вислови: *альфа й омега, вавилонське стовпотворіння, вовк у овечій шкурі, допотопні часи, манна небесна, зарити талант у землю, метати бісер перед свинями, плоть від плоті, свята святих, терновий вінець, хліб насущний* та інші, а також слова-символи, найчастіше власні імена або назви: *Адам та Єва, Голгофа, Іов, Іуда* та інші, яких за даними вітчизняних та іноземних лексикографічних джерел налічується близько 700 одиниць і навіть більше.

Як правило, дослідники стверджують, що переважна кількість біблеїзмів у мовних картинах світу різних християнських народів зберігає однаковий образний зміст, розрізняючись лише лексичним оформленням. Наприклад, російському крилатому вислову *хліб насущний* у споріднених східнослов'янських мовах відповідають: укр. *хліб насущний*, белоруск. *хліб надзеньні*. Слід зазначити, що на відміну від церковнослов'янської євангельської цитати (Мф 6, 11) «хліб наш насущний даждь нам десь», з якої походить цей вираз у наведених прикладах, аналог «*panem nostrum substantialem da nobis hodie*» в латинській мові не дав крилатого вираження. Однак у західноєвропейських мовах, що походять з латини, можливо знайти відповідні крилаті фрази: порівн. англ. *daily bread*, нем. *Täglich Brot*, фр. *pain quotidien*. Це лише підтверджує, що біблійна образність стала універсальним культурним надбанням народів, що сповідують Святе Письмо. Мови, якими було уперше викладене та записане, а згодом й канонізоване християнське вчення, вважаються першими *культурами мовами*. До них відносять давньоєврейську і арамейську – мови іудейського канону; давньогрецьку і латину, які вже мали значну письмово-літературну традицію на той час, як на них почав складатися релігійний канон християнства; старослов'янську чи церковнослов'янську. Ці мови використовувалися в богослужінні, у силу і, чого нерідко *сакралізувалися*, з чим і пов'язане виняткове шанування

зазначених мов у своїх культурно-релігійних світах. Крім того, наведені мови не тільки стали класичними літературними мовами свого ареалу, але і протягом сторіч були головним фактором розвитку мовних ситуацій. Протягом багатьох сторіч *сакральні мови* використовувалися як у конфесіональній сфері, так і в світській культурі, науці, літературі, праві.

Християнські народи дорожили духовними цінностями, записаними на «священних мовах», і робили все, щоб зберегти тексти і самі мови в первозданному вигляді. Тому саме сакральні мови є винятково стійкими до змін і навіть, ставши «мертвими», як латина чи старослов'янська, прекрасно *консервують* образи і символи, заповідані попередніми поколіннями.

Прагнення зберегти *Слово (Логос)* було властиве християнській людині, незалежно від культурно-національного ареалу. Це бажання прекрасно ілюструють вирази, часто уживані в сучасних мовах: порівн. укр. *ані на йоту* [4], рос. *ни йоты, ни на йоту* [5: 235], фр. *pas un iota* (букв. ні йоти) [6: 574], фр. *ne pas changer un iota* (букв. не змінити ані йоти) [7: 135], що походять з Євангелія, тобто виникли в грецькій культурі та у грецькій мові. У російському перекладі знаходимо: «Ибо истинно говорю вам: доколе не перейдет небо и земля, ни одна йота и ни одна черта не перейдет из закона, пока не исполнится все» (Мф 5, 18) [8] (виділення наше. – О.Ю.).

Йота – назва букви грецького алфавіту, що передає звук [i] та іноді пишеться вигляді ризи під малими літерами, що позначають голосні. Пропуск цієї ризи не має значення для вимови, але вказує на деякі граматичні форми і за правилами не допускається.

Наведені крилаті вирази доносять наших часів думку, закладену ще в часи давньоєврейської культури про те, що текст Закону Божого, викладений у релігійних настановах Мойсея не може бути змінений. Звідси наведені біблеїзми отримують аналогічне значення: <анітрошки, ні на малість>, притаманне всім культурно-національним картинам світу, заснованим на християнському символізмі.

Як у стародавні, так і в наші часи, релігійні світи позначені межами поширення Святого Письма тими мовами, якими вони були написані чи перекладені. Як Новий Заповіт відокремив християнство від іудаїзму, так сакральні мови перекладу Біблії маркують конфесійний розподіл християнської Церкви. Лагінський переклад використовується як канонічний у західній католицькій культурі, переклад грецькою мовою у східній візантійській, а церковнослов'янський й понині залишається канонічним для східнослов'янського ареалу (православної Церкви Московського Патріархату).

Тривалий час сакральні і «народні» мови співіснували паралельно, тобто використовувалися поперемінно в комунікації одного народу. Таким чином, у відповідних регіонах складається ситуація *функціональної двомовності*, тобто використання двох мов одним народом, причому, одна мова є етнічною мовою даного народу, а друга – «надетнічною», що використовується лише в особливих комунікативних ситуаціях. У кожному з культурно-національних ареалів стає характерним наступний розподіл мов: впродовж доволі значного часу у церкві та в освіті і книжково-письмовій культурі використовується загальна для даного культурно-релігійного світу надетнічна мова, яка усвідомлюється насамперед як мова Святого Письма. У повсякденному спілкуванні та деяких жанрах писемності використовуються місцеві народні мови і діалекти. Як справедливо ствер-

джує Н.Б. Мечковська, народи приймали нову віру разом з мовою віросповідання і культу. Мова сприймалася як невід'ємна частина віри. Священне не переводилося [9]. Саме тому, на наш погляд, стає можливим існування в різних культурно-національних світах такої великої кількості (близько 200 одиниць) *інтернаціональних* крилатих виразів, джерелом яких є Біблія.

Найбільш яскравим прикладом функціональної двомовності ситуація, що склалася в східнослов'янському культурному ареалі між російською і старослов'янською (церковнослов'янською мовою). «Русским литературным языком средневековья был язык церковнославянский» – у цьому твердженні академіка В.В. Виноградова [10] визначена сутність взаємовідносин двох мов.

Завдяки перекладу Святого Письма на національні мови з церковнослов'янської в російську та українську прийшли багаті лексико-фразеологічні і синтаксичні можливості вираження думки, які коренилися в грецькому перекладі Біблії, тобто тексті, створеному мовою з найбагатшою літературною, філософською, богословською традицією. Це обумовило той факт, що й донині в слов'янських мовах, а особливо в російській літературній мові, нараховується чимало виразів, що виходять за рамки норм сучасної мови, наприклад: рос. *довлеет дневи злоба его; ежи лисах писах; ищите и обряцете; толците и отверзете вам; ничтоже сумняшеся; страха ради иудейска; уничтожение паче гордости* [5] та ін. Ці фразеологізми є цитатами зі старослов'янських (церковнослов'янських) редакцій Біблії. Вони являють собою *архаїчні явища* порівняно із сучасною мовою, що є однією з основних причин їхньої сталості і «яскравості» на тлі нових контекстів, що використовують біблеїзми. Причому дослідження показали, що застосування архаїчних елементів у біблеїзмах свідчать не тільки про стилістичні розбіжності двох мовних картин світу, але й мають культурологічне значення. Порівнюючи ступінь впливу сакральних мов на сучасну французьку і російську мови в галузі фразеології, слід зазначити, що латинізмів у французькій мові нараховується на кілька порядків менше, ніж церковнослов'янців у російській. Хоча стиль Біблії французькою мовою є таким же високим й урочистим, як й російською, але формується цей стиль по-різному. У російськомовному перекладі високий стиль мови Біблії створюється завдяки архаїзмам, у французькому – високий стиль залежить не стільки від уживання «піднесеної» лексики, скільки від невживання розмовних конструкцій, що його знижують.

Переклади конфесіональних книг стали найбільшими подіями в соціальній історії багатьох мов і культур. Святе Письмо і літургія національною мовою сприяли ствердженню Біблії у ролі провідного *каналу комунікації* у суспільстві. Переклади Біблії на національні мови збагачували лексичний фонд, сприяли інтенсивному розвитку в національних мовах нових засобів мовлення – алегоричного, абстрактно-філософського, експресивно-метафоричного.

За твердженням Н.Б. Мечковської, період створення релігії – це свого роду комунікативне потрясіння суспільства, яке за своєю культурною і соціальною значимістю може бути порівняне з наслідками тектонічних зрушень для геологічного ландшафту [9: 147]. В однорідному значеннєвому просторі християнського вчення починає вирізватися певна ієрархія тем, сюжетів, «*священних змістів*». Оформляються уявлення про різну значимість, різні функції окремих складових вчення і релігійних текстів. Можливість

утрати чи перекичування «священних змістів» призводить до необхідності кодифікації Писання. Саме в цей період текст Святого Письма набуває значення історико-культурного «сховища» концептів єдиної християнської картини світу. Варто додати, що фразеологічний мовний компонент не тільки відтворює елементи окремої культурно-національної картини світу, але і формує їх. Тому процес *фразеологізації* сприймається нами як засіб формування і трансляції універсалій, закладених у мовну картину світу Біблією.

Крім того, потрібно підкреслити, що хоча Святе Письмо являє собою загальний елемент культури різних народів, але опосередковано через фразеологію, текст Біблії пронизаний безліччю «*культурних кодів*», а отже, відтворює елементи і риси культурно-національного світорозуміння.

Подібність і розходження актуалізації біблійних концептів різними культурами, відбитих в одній мовній картині світу, можна простежити при порівнянні двох видань Євангелія російською мовою: видання Л Московської Патріархії [8] та видання італійського францисканського товариства [11]. Обидва вони репрезентують ідентичний, так званий, Синаодальний переклад (1876 р.). Розбіжності культурного порядку виявляються в примітках, де узгоджуються події Євангельської оповіді. Проведене нами дослідження показує, що з 175 сюжетів синоптичних Євангелій, що зазвичай подаються вказаними виданнями, близько 30-ти мають розбіжності.

Асиметрія плану вираження і плану змісту найбільше яскраво простежується в художньому мистецтві, де один біблійний сюжет може бути оформлений у різних художніх композиціях, що найчастіше зумовлене об'єктивними історико-культурними факторами. Зазначену асиметрію в розподілі сюжетів можна спостерігати в композиції зображень, присвячених Вознесінню. У Євангелії сказано: рос. «...Он поднялся в глазах их, и облако взяло его из вида их» (Деян 1, 9). Дж. Холл підкреслює, що композиція сюжету «Вознесіння» поділяється на дві частини: верхню і нижню, тобто на Небо і Землю. На небі центр створює фігура Христа – він стоїть на хмарі в оточенні херувимів. Інше композиційне зображення демонструє Христа буквально зникаючим у хмарі, знизу видно лише його ноги [12: 134]. Перше розуміння сюжету можна спостерігати в картинах «Вознесіння» Ніколаса з Вудуна (12 в.) і Я. де Фландерса (16 в.). У вигляді «фігури на хмарі» у момент Вознесіння Ісус Христос зображується Рембрандтом (17 в.) [13].

Стосовно двох культур асиметрія плану вираження і плану змісту біблеїзмів полягає в неоднаковому розподілі предметного ряду у його континуальності. Два суміжних явища, що складають частини одного процесу, в одній культурно-національній картині світу можуть бути виражені однією мовною формою, а в іншій, набувати дві відмінні форми мовного вираження [14: 150].

Показовим прикладом такого роду асиметрії може бути євангельський сюжет «зняття з хреста», що згадується у всіх чотирьох Євангеліях (Мф 27, 57–58; Мк 15, 42–46; Лк 23, 50–54; Ин 119, 38–40). У французькій мовній картині світу концепт «зняття» виражено двома формами: фр. *la Descente de Croix* [6: 322] (букв. зняття з хреста) і *la Deposition de Croix* [6: 315] (букв. положення <тіла, знятого> з 'хреста).

Прочитуємо за Євангелієм від Марка: рос. «42. И как уже настал вечер, – потому что была пятница, то есть день перед субботою, – 43. пришел Иосиф из Арифмафеи, знаменитый член совета, который сам ожидал Царствия Божия, осмелился войти к Пи-

лату и просил тела Иисусова. 44. Пилат удивился, что Он уже умер, и, призвав сотника, спросил его, давно ли умер? 45. И, узнав от сотника, отдал тело Иосифу. 46. Он, купив плащаницу и *сняв* Его, обвил плащаницею и *положил* его во гробе, который был высечен в скале, и привалил камень к двери гроба» (Мк 15, 42–46) [8] (виділення наше. – О.Ю.). Як показує наведений уривок, у тексті дійсно уживаються форми дієслів *зняти* і *покласти*, що відбиті у французьких сталих виразах. Однак, два етапи одного процесу, що французькою називаються по-різному, у російському біблеїзмі об'єднані єдиним значенням.

Ці розходження наочно виявляються в художньому мистецтві, хоча у назвах картин указана розбіжність епізодів відбивається дуже рідко. Таким чином, «зняття з хреста» зображено у С. Мартіні, П. Ріміні (14 ст.), Фра Анджелико, Ван дер Вейдена (15 ст.), Мікеланджело, Р. Фьорентіно, П. Перуджино, Ж. Госарта, П. Мачука (16 ст.), Рубенса, Л. Сіголі, Рембрандта (17 ст.), Ж. Жувене 1(18 ст.), а «*положення* <тіла, знятого> з хреста» в картинах А. Корреджо, Н. Пуссена, Ч. Бассано (16 ст.), С. Конка (18 ст.), П. Гогена (19 ст.) [13].

Наведені приклади показують, що розходження в членуванні ряду подій може відбуватися як на рівні самого концепту, так і на рівні культурної адаптації біблеїзму. Таким чином, факти асиметрії можуть виявлятися як на рівні самого біблійного змісту концепту, так і на рівні його вираження: значення і форми біблеїзму в кожній окремій національно-культурній картині світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кассирер З. Философия символических форм: Пер. с нем. – СПб: Университетская книга, 2002. – Т. 1. Язык. – 270 с.
2. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / Пер. с англ. А.Д. Шмелева. – М.: Языки русской культуры, 2001. – 272 с.
3. Гачев Г. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос. – М: Прогресс-Культура, 1995. – 480 с.
4. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В.М.Білоноженко та ін.; В 2-х кн. – К.: Наук. думка, 1993. – Кн. 2. – 984 с.
5. Ашукин Н.С., Ашукина М.Г. Крштые слова. Литературные цитаты. Образные выражения. – 4-е изд., доп. – М: Худож. лит., 1988. – 528 с.
6. Французско-русский фразеологический словарь: Ок 35000 фразеологических единиц / Сост. В.Г. Гак. И.К. Кунина. И.П. Лалаев; Под. ред. Я.И. Рецкера. – М.: ГИС, 1963. – 1111 с.
7. Bologne J.-C. Dictionnaire commenté des expressions d'origine biblique. Les allusions bibliques. – Paris: Larousse, 1999. – 288 p.
8. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового завета. – Перепеч. с изд. Моск. Патриархии. – М.: Рос. биб. об-во. 1995. – 1360 с.
9. Мечковская Н.Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов. – М: Агенство “ФАИР”, 1998. – 352 с.

10. Виноградов В.В. Различия между закономерностями развития славянских литературных языков в донациональную и национальную эпохи. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 34 с.

11. Новый Завет Господа нашего Иисуса Христа: В русском переводе с параллельными местами и приложениями. – Изд-во “Жизнь с Богом” 206, Avenue de la Cougonne, Bruxelles. – 756 с.

12. Холл Дж. Словарь сюжетов и символов в искусстве / Пер. с англ. А. Майкапара. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1999. – 656 с.

13. Евангелие. 2000 лет в западноевропейском изобразительном искусстве. – М: “ОЛМА-ПРЕСС”, 2003. – 608 с: ил.

14. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1998. – 768 с.

УДК 811.162.2.81'42

Шуляк С.А.
(Умань, Україна)

ТРОПИ І СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

У цій статті визначено специфіку тропів і стилістичних фігур у художньому тексті Євгена Гуцала. Окреслено порівняльні структури емоційно-оцінної семантики. Проаналізовано функціонування і художнє значення тропів і фігур у досліджуваних контекстах.

Ключові слова: стилістичні фігури, тропи, семантика, художній текст, контекст.

В этой статье показана специфика тропов и стилистических фигур в художественном тексте Евгения Гуцало. Очерчены сравнительные структуры эмоционально-оценочной семантики. Проанализированы функции и художественное значение тропов и фигур в анализируемых контекстах.

Ключевые слова: стилистические фигуры, тропы, семантика, художественный текст, контекст.

In this article the author defines the peculiarity of figures of speech and stylistic figures in the fiction of Yevhen Hutsalo. The comparative structures of emotional and evaluating semantics are presented. The functioning and fictional meaning of figures of speech and stylistic figures are analyzed.

Key words: stylistic figures, figures of speech, semantics, fiction, context.

У лінгвістиці актуальним є питання про наукове вивчення художнього тексту. Останніми десятиліттями з'явилася низка мовознавчих праць, у яких предметом досліджен-

© Шуляк С.А., 2011